

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Jaworski A. The Power of Silence: Social and Pragmatic Perspectives. SAGE, 1993. 189 p.
2. Кондратенко Н. Питання у функції відповіді як комунікативна стратегія адресата в діалогічному мовленні. *Актуальні проблеми металінгвістики* : зб. наукових статей за матер. IV Міжнар. наук. конференції. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2001. Ч. 1. С. 47–51.
3. Арутюнова Н. Феномен молчання. *Язык о языке* / за ред. Н.Д.Арутюновой. М., 2000. С. 417–436.
4. Швачко С. Мовчання як силенціальний ефект. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Сер. Філологія (мовознавство)*. 2012. Вип.15. С. 225–230.
5. Валуєвський циркуляр: як, ким, чому? (Про механізм нищення всього українського. Наслідки. Рецепти). *День*. 2013. № 123. URL: <https://day.kyiv.ua/article/podrobytsi/valuyevskyy-tyrkulyar-yak-kym-chomu> (дата звернення: 31.01. 2023).
6. Mateus S. Communicative Silences in Political Communication. *Pathologies and dysfunctions of democracy in the media context*. Covilhã, Labcom. 2020. URL:https://www.researchgate.net/publication/339353608_Communicative_Silences_in_Political_Communication (дата звернення: 31.01. 2023).
7. Стус В. Твори у 4 т. Т. 4: Повісті та оповідання. Незакінчені твори. Сценарії. Літературна критика. Заяви, публіцистичні листи та звернення. З таборового зошита. Львів : ВС «Просвіта», 1994. 544 с.

УДК 81'354:811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.26.1.8>

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗМІН У ПРОЄКТІ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ 1999 РОКУ ТА ЧИННИЙ РЕДАКЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ 2019 РОКУ

COMPARATIVE ANALYSIS OF CHANGES IN THE DRAFT OF THE 1999 UKRAINIAN ORTHOGRAPHY HANDBOOK AND THE CURRENT EDITION OF THE 2019 UKRAINIAN ORTHOGRAPHY HANDBOOK

Думчак І.М.,

orcid.org/0000-0003-0676-8742

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті здійснено порівняльний аналіз змін чинної редакції Українського правопису 2019 року та проекту Українського правопису 1999 року. Як відомо, проект Українського правопису 1999 р. за загальною редакцією Німчука В.В. був зорієнтований на повернення значної кількості орфограм з Українського правопису 1928 року. З діаспори цей проект правопису підтримав найвідоміший український філолог Ю. Шевельов. На жаль, на сьогодні ще існує орфографічна колізія, коли соборні за духом українці по обидва боки океану використовують різні правописи: діаспора – Український правопис 1928 року («харківський», «скрипниківка», «діаспорний»), а материкова Україна – ухвалену Кабінетом Міністрів України 2019 року нову редакцію Українського правопису. Попередньо у 2015–2018 рр. Українська національна комісія з питань правопису розробила проект нової редакції цього правопису, який було схвалено на спільному засіданні Президії Національної академії наук України та Колегії Міністерства освіти і науки України 2018 року.

Чи врахували укладачі Українського правопису 2019 р. деякі орфограми з проекту Українського правопису 1999 року? Безперечно, так. Якщо порівнювати наявні зміни в чинному правописі з анкетною до проекту Українського правопису 1999 р., то бачимо, що лише 5 позицій не знайшли вияву в новій редакції правопису, а 15 в тій чи іншій формі представлені в ньому. Нами здійснений порівняльний аналіз орфографічних змін, вказано на смислові й формальні відмінності тих чи інших правил в аналізованих правописах. Також досліджено, які орфограми з проекту Українського правопису 1999 р. зовсім не враховані в чинному правописі.

Вважаємо, що слід видати новий орфографічний словник у зв'язку з виходом чинної редакції Українського правопису, оскільки в багатьох випадках наявні приклади в тексті правопису чи в покажчику до нього не спроможні задовольнити усіх сумнівних випадків.

Підсумовуючи, можемо констатувати, що в чинній редакції Українського правопису відтворено чимало орфограм проекту Українського правопису 1999 року і відповідно й Українського правопису 1928 року. Деякі орфограми є обов'язковими, інші – варіантними. Щодо останніх то через деякий час мовна практика підкаже, яка орфограма виявиться більш вживаною і відповідно може набутися статусу однієї правильної.

Ключові слова: орфограма, орфографічний кодекс, проект Українського правопису 1999 року, транслітерація, чинна редакція Українського правопису.

The article provides a comparative analysis of the changes in the current edition the 2019 Ukrainian Orthography Handbook and the draft of the 1999 Ukrainian Orthography Handbook. The draft of the 1999 Ukrainian Orthography Handbook (edited by V. V. Nimchuk) is known to be aimed at using a significant number of orthograms from the Ukrainian Orthography Handbook of 1928. Among the Ukrainian diaspora, this draft was supported by the most prominent Ukrainian philologist Yu. Sheveliov. At present, there is still a lack of consensus about the type of spelling that Ukrainians on both sides of the ocean use: the diaspora uses the Ukrainian Orthography Handbook of 1928 (also called “kharkivskyi”, “skrypnykivka”, “diaspornyi”), and mainland Ukraine – a new edition of the Ukrainian Orthography Handbook, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine in 2019. Previously, in 2015–2018, the Ukrainian National Orthography Commission developed a draft of a new version of orthography rules, approved at a joint meeting of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine and the Collegium of the Ministry of Education and Science of Ukraine in 2018. Did the editors of the 2019 Ukrainian Orthography Handbook take into account the draft of the 1999 Ukrainian Orthography Handbook? Definitely yes. The current Orthography Handbook contains 15 items from the 1999 draft in one form or another with the exclusion of only five. A comparative analysis of orthographic changes demonstrates semantic and formal differences in certain orthographic rules. The orthograms from the draft of the 1999 Ukrainian Orthography Handbook that were excluded from the current Orthography Handbook are also analyzed in the article. One of the conclusions of the article is that a new orthographic dictionary should be published in connection with the release of the current edition of the Ukrainian Orthography Handbook, since in many cases the existing examples in the Handbook or the index to it are not able to account for all doubtful cases. To sum up, the current edition of the Ukrainian Orthography Handbook reproduces many orthograms of the draft of the 1999 Ukrainian Orthography Handbook and the 1928 Ukrainian Orthography Handbook. Some orthograms are mandatory, others are optional. As regards the latter, in the course of time, language practice will demonstrate which orthograms will be used more frequently and, accordingly, may acquire the status of mandatory ones.

Key words: orthogram, orthographic code, the draft of the 1999 Ukrainian Orthography Handbook, transliteration, the current edition of the Ukrainian Orthography Handbook.

Постановка проблеми. Ухвалення нового орфографічного кодексу 2019 року викликало значний суспільний резонанс. Серед науковців провідних університетів країни панувала думка щодо повернення до проекту Українського правопису 1999 року, який після доопрацювання можна було б ухвалити як соборний правопис для всіх українців. Однак правописна комісія ухвалила нову редакцію правопису на основі попереднього мовного кодексу. Виникла потреба з'ясувати, які орфограми з проекту 1999 року були інкорпоровані в Український правопис 2019 року?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх двох десятиліть у мовознавчих колах (і не лише тут) велися жваві дискусії щодо реформи правопису української мови. Одні вчені, серед яких знані лінгвісти Іван Вихованець [1], Василь Німчук [2; 3], Ірина Фаріон [4], Юрій Шевельов [5], підтримували ідею створення нового правопису з оперттям на Український правопис 1928 року [11]. Такий мовний кодекс відображав би більше самобутності української мови та об'єднав би українців усього світу.

Інший підхід, репрезентований прихильниками удосконалення чинного Українського правопису, представлений Віталієм Русанівським [6], Олександром Тараненком [7] та ін.

Постановка завдання. Ставимо собі за мету порівняти чинну редакцію Українського правопису 2019 року (далі: УП 2019) [8] та Український правопис. Проект найновішої редакції 1999 року (далі: Проект 1999) [9].

Виклад основного матеріалу. «Два правописи – одна мова» – слова Святослава Караванського, українського науковця діаспори,

написані ще 1994 року залишаються актуальними й досі. На його думку, «існування двох українських правописів – це наслідок політики лінгвоциду, якому з початку 30-х років і до останнього часу було підпорядковано культурне життя України» [10, с. 92].

Читаючи університетський курс з «Української мови за професійним спрямуванням», часто пояснюю студентам наявність орфографічної колізії, коли соборні за духом українці по обидва боки океану використовують різні правописи: діаспора – Український правопис 1928 року («харківський», «скрипниківка», «діаспорний»), а материкова Україна – ухвалену 2019 року нову редакцію Українського правопису. Здавалось би, за 31 рік Незалежності цілком реально було узгодити компромісний правопис.

І спроба така була. 1999 року правописна комісія, очолювана директором Інституту української мови, професором Німчуком В.В., ухвалила «Український правопис. Проект найновішої редакції» [9]. Разом з Проектом 1999 Німчук В.В. також видав історико-мовне обґрунтування назрілих змін в українській орфографії, «жодну частку якого науково не спростував ніхто з опонентів» [3, с. 7] (згодом 2002 року вийшла друком окрема книжка із назвою «Проблеми українського правопису ХХ – початку ХХІ ст.» [2]). З діаспори цей проект правопису підтримав всесвітньо відомий український філолог Ю. Шевельов. Орфографічні зміни нового мовного кодексу пов'язані були з відновленням деяких норм «харківського» правопису 1928 року, який ґрунтувався на «реальних самобутніх рисах української мови, незалежно від будь-яких впливів» [10, с. 92].

Основні зміни Проекту 1999 враховують столітні традиції української мови. Зокрема, йдеться про нормативне закінчення **-и** в родовому відмінку однини іменників III відміни з кінцевою групою приголосних, а також у словах *кров, любов, сіль, осінь, Русь*; уведено окреме написання слів **пів** з іменниками, якщо воно означає «половина»; уведено нове правило вживання «и» на початку слова перед приголосними **н** та **р** (*иниший, ирій*); унормовано вживання літери «г» в іншомовних та власне українських словах як в онімних, так і апелятивних назвах; вживання закінчення **-и** в родовому відмінку однини іменників 4 відміни, які при відмінюванні приймають **-ен-**: *ім'я – імени*; використовувати як нормативні паралельні форми: *ефір – етер, кафедра – катедра* і т.д. у словах грецького походження на місці букви **θ (th)**; поширити правило «дев'ятки» на правопис іншомовних власних назв: *Аристотель, Сиракузи* та ін.

Надалі процес ухвалення нового орфографічного кодексу з чисто мовної площини перейшов у політично-медійну сферу. Деякі політики, журналісти, науковці намагалися віднайти вразливі місця і висловити категоричне несприйняття запропонованих змін. Медіа активно підтримували цю кампанію з дискредитації Проекту 1999. Як зазначає Німчук В.В., «кампанія проти нововведень була досить чітко підготовлена, особливо в російськомовних ЗМІ, яким, здавалося б, нічого перейматися справами української орфографії. Опоненти змін у правописі організували послання до високих урядових та наукових інстанцій, написані в дусі «листів трудящих» доби тоталітаризму. Вони не гребували навіть перекрученнями та фальсифікаціями, приписуванням проектів пропозицій, яких у ньому немає» [3, с. 9]. Урешті-решт 2001 року тодішній Президент України Леонід Кучма ветоував цей ще не до кінця опрацьований орфографічний кодекс.

Як відомо, «з метою ознайомлення широкого кола мовознавців із запропонованими в проекті новаціями та залучення фахівців до навколоправописної дискусії того ж року (авт. 1999) було створено й розповсюджено своєрідну анкету, що містила основні правописні нововведення, підстави пропозицій і передбачала їх оцінку» [12, с. 561]. Анкета із 20 змінами була розіслана в усі навчально-наукові інституції. Респонденти могли в 4 колонках бачити, що «запропоновано», яка «причина змін, підстава», «можливі варіанти» і «ваші зауваження» [12]. Логічно цей процес мав завершитися аналізом надісланих на адресу Інституту української мови анкет (звіт про цей аналіз здійснений 2004 року в публіка-

ції Німчука В.В. [3]). Так само цей аналіз могла б обговорити й правописна комісія з підтримкою чи не підтримкою відповідних змін. Однак цього постфактум не відбулося.

Інші спроби удосконалення нашого правопису залишилися малопомітними (скажімо, проект Українського правопису 2003 року (науковий редактор – Русанівський В.М.) [13].

2015–2018 рр. Українська національна комісія з питань правопису розробила проект нової редакції Українського правопису, який було схвалено на спільному засіданні Президії Національної академії наук України та Колегії Міністерства освіти і науки України 24 жовтня 2018 р. [8, с. 8], а остаточно затвердив нову редакцію Кабінет Міністрів України Постановою від 22 травня 2019 р. № 437.

Ще до остаточного ухвалення нової редакції УП 2019 працівники кафедр української мови провідних університетів країни звернулися до правописної комісії з проханням повернутися до розгляду Проекту 1999. Однак якогось чіткого реагування на це звернення не було.

Чи врахували укладачі УП 2019 деякі орфограми з Проекту 1999 року? Безперечно, так. Якщо порівнювати наявність змін у чинному правописі з анкетною до проекту правопису 1999, то бачимо, що лише 5 позицій не знайшли вияву в новій редакції правопису, а 15 в тій чи іншій формі представлені в ньому.

Так, серед облігаторних змін маємо слово *проект* і похідні від нього з орфограмою **є**, а не **е**, як було раніше, **пів** пишемо окремо від іменників, за винятком *північ, піваркуш*, де слово з **пів** становить одне поняття, а також від імен *Ігор* та *Лазар* утворюємо по батькові *Ігорьович* та *Лазарьович*. Ці зміни наявні і в Проекті 1999 року. Щодо правопису разом складних слів з іншомовними компонентами *екс-, віце-, лейб-, обер-, штабс-, унтер-, міні-, максі-, міді: віцепрем'єр, експрезидент* [8, с. 49], то ця зміна не була наявна в Проекті 1999 року. Так само не має в ньому ще однієї зміни, яка стосується передачі прикметникового закінчення російських прізвищ на **-ой** через **-ий**: *Донський, Трубецький*, але *Толстой*. І слово *священник* тепер пишемо з подвоєнням.

Хочу привернути увагу до прогресивного, як на мене, підходу щодо транслітерації звука [h] у словах, взятих із європейських мов. У пункті 4 параграфа 122 зазначено: «Звук [h] передаємо переважно буквою **г**: *гінді, гостіс, Гельсінкі* та ін. За традицією в окремих словах, запозичених з європейських та деяких східних мов, [h] і фонетично близькі до нього звуки передаємо **х**: *джихад, монджахед, хіджаб, Мухаммед* та ін.» [8, с. 156].

Якщо порівнювати з анкетною до Проекту 1999, то в пункті 7 читаємо: «Писати в запозичених загальних назвах тільки **z**, незалежно від того, **h** чи **g** вимовляють у мові-джерелі: *гербарій, газета, гол*. В окремих словах, запозичених переважно через російську мову з англійської, відповідно до **h** передбачено й далі писати **x**: *хобі, хокей, ноу-хау*» [12, с. 564]. Приклади, наведені в анкеті, не актуальні, бо тут ніколи не виникало жодних проблем. А ось в УП 2019 *гінді* та *госпіс* часто можна прочитати з початковою літерою **x**. Однак варто було розширити цей проблемний перелік ще додатковими прикладами на зразок: *гостел, гештег, гостинг, Гіларі, Гемінгвей* та іншими за потреби.

Щодо факультативних змін у новій редакції правопису то тут значно більше запропоновано новацій. Та й загалом варіантність багатьма сприймається як недолік цього орфографічного кодексу.

Постійною проблемою новітніх редакцій Українського правопису була транслітерація літери **g**. Чинний правопис пропонує у параграфі 122 (пункт 1): «звук **g** та близькі до нього звуки, що позначаються на письмі буквою **g**, звичайно передаємо буквою **г**: *авангард, лінгвістика, Гольфстрим, Гете* [8, с. 155]. І одразу ж у пункті 3 уточнюється про те, що «у прізвищах та іменах людей можна передавати звук [g] двома способами: шляхом адаптації до звукового ладу української мови – буквою **г** (*Вергілій, Гегель*) і шляхом імітації іншомовного [g] – буквою **г** (*Вергілій, Гегель*)» [8, с. 156]. Щодо загальних назв то тут усе зрозуміло, тим більше, що пункті 2 вказано на вживання **г** в давнотапозичених словах, таких як: *танок, татунок* та ін. Однак у прізвищах та іменах людей дозволена варіантність. Мені більше до вподоби норма з Проекту 1999, де чітко зазначено, у яких випадках в онімних назвах вживати **г** чи **г**: «В антропонімах та похідних від них лексемах вживати **г** або **г** відповідно до звукового складу (**h-g**) у мовах-донорах: *Гете, Гегель*. У власних географічних назвах вживати **г**, незалежно від того, **h** чи **g** маємо в мові-джерелі [12, с. 564–565].

Різняться і правила в обох правописах щодо передачі буквосполучення **au**. Як зазначено в чинному правописі, «у словах, що походять із давньогрецької та латинської мов, буквосполучення **au** звичайно передаємо через **ав**: *автентичний, лавра*. У запозиченнях з давньогрецької та латинської мов, що мають стійку традицію передавання буквосполучення **au** через **ау**, можливі орфографічні варіанти: *аудиторія* і *авдиторія, лауреат* і *лавреат, пауза* і *павза* [8, с. 162].

Більш категоричне формулювання у Проекті 1999: «Передавати іншомовний дифтонг **au** через **ав** у загальних найменуваннях: *авдит, аудиторія*. **Au** передавати через **ау** тільки в словах: *аут, джоуль, клоун, ноу-хау, Каунас, Лаура, Фауст, Пауль* та деяких інших (за традицією) [12с. 567]. З погляду практичності, гадаю, кращий варіант чинного правопису.

Варіантність паралельних форм наявна і у словах грецького походження, коли букву **θ** (**th**) транслітеруємо через **т** та **ф**, наприклад: *ефір* і *етер, кафедра* і *катедра, міф* і *міт*. Ця норма зафіксована і в УП 2019 [8, с. 156], і в Проекті 99 [12, с. 565].

Запропоновано також паралельне вживання в деяких словах **и** та **і**: *ірій* та *ирій, ірод* та *ирод*; вживання **и** на початку окремих вигуків, часток, дієслів *икати* та похідного від нього іменника *икання* [8, с. 11]. У проекті правопису 1999 зазначене ширше вживання літери **и**, і є облігаторною зміною: «Писати літеру **и** на початку українських питомих та засвоєних слів перед приголосними **н** та **р**, на початку відповідних вигуків, звуконаслідувань і похідних від них утворень: *ишний, ирод* [12, с. 562].

Ще одним факультативом нової редакції правопису стало написання закінчення **-и** в родовому відмінку однини деяких іменників III відміни. Йдеться про іменники з кінцевою групою приголосних, а також слова *кров, любов, осінь, сіль, Білорусь, Русь*, які можуть набувати як варіант закінчення **-и**: *гідности, незалежности, любови, Білоруси, Руси* [8, с. 128]. Аналогічне за змістом правило і в проекті правопису 1999, однак запропоновано його як обов'язкову зміну, хоч у графі «Можливі варіанти» про це теж написано [12, с. 563].

Новою варіантною нормою УП 2019 стало паралельне вживання закінчень **-а, -я** та **-у, -ю** в родовому відмінку однини у стосунку до назв населених пунктів [8, с. 112–118]. Причина такої варіантності полягає в мовній традиції, коли українські класики у творах художньої літератури вживали ці закінчення. Як зазначає Ю. Шевельов, «приміром, у назві Рим сучасний фактичний розмовний стандарт вимагає **-у** і без винятково так літературна традиція («Куди вже йому до Риму» – Котляревський; «Колізей той серед Риму» Шевченко, «Неофіти»; «Будуть гості з Риму» Леся Українка «Йоганна, жінка Хусова»)» [5, с. 503]. У Проекті 1999 у примітці 2 §56 зазначено: «У розмовному мовленні деякі назви населених пунктів можуть мати також паралельні закінчення **-а, -я, -у, -ю**: *Берліна* і *Берліну*,

*Санкт-Петербурга і Санкт-Петербургу, Брюселя і Брюселю тощо» [9]. Як бачимо, не враховано вживання в художніх творах. Також в УП 2019 назви міст із формантами **-бург-, -град- (-город-), -піль- (-поль-), -мир-, -слав-, -форт-** не можуть вживатися із закінченнями **-у, -ю** (пор.: *Санкт-Петербургу*) [8, с. 114].*

Не враховані в чинному правописі такі орфограми з анкети Проєкту 1999: 1) пункт **5** про вживання закінчення **-и** в родовому відмінку однини іменників 4 відміни, які при відмінюванні приймають **-ен-**: *ім'я – імени*; 2) пункт **6** про відмінювання іноземних запозичень на **-о**, крім тих, у яких перед **-о** є інші голосні: *бюро – бюра*; 3) у пункті **10** запропоновано не передавати подвоєння приголосних у загальних назвах іншомовного походження, крім *ванна, вілла, манна, булла* та деякі інші (бо є слова *віла* «русалка в сербів», *мана* і т.д.); 4) у пункті **13** запропоновано в загальних назвах іншомовного походження перед йотованими після губних писати апостроф: *б'юджет, м'юзикл*; 5) у пункті **16** йдеться про написання **іа** в середині слів іншомовного походження на місці **іа**: *артеріальний, геніальний* [12, с. 563–567]. Як бачимо, кількісно невеличка група орфограм залишилася поза увагою укладачів УП 2019, та

її доцільність деяких з них є сумнівною (наприклад, зміна правил щодо подвоєння в іншомовних словах, ставити апостроф в них чи вживати **іа** замість узвичаєного **іа**). Чотири із п'яти неврахованих змін стосуються правопису слів іншомовного походження.

Висновки. Слід видати новий орфографічний словник у зв'язку з виходом чинної редакції Українського правопису, оскільки в багатьох випадках наявні приклади в тексті правопису чи в покажчику до нього не спроможні задовольнити усіх сумнівних випадків (до прикладу, чи подвоювати, як і раніше, букви в словах *одіссея, осанна, алло*, які не зазначені як винятки в параграфі 128 [8, с. 157], чи в парах слів *гостел і хостел, гештег і хештег, гостинг і хостинг* та ін. перший варіант за аналогією до *госпіс* буде нормативним?).

Підсумовуючи, можемо констатувати, що в чинній редакції Українського правопису відтворено чимало орфограм Проєкту 1999 і відповідно й Українського правопису 1928 року. Деякі орфограми є обов'язковими, інші – варіантними. Щодо останніх то через деякий час мовна практика підкаже, яка орфограма виявиться більш вживаною і відповідно може набути статусу однієї правильної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вихованець Іван. Ненаукові пристрасті навколо українського правопису. *Українська мова*. 2004. № 2. С. 3–25.
2. Німчук В.В. Проблеми українського правопису ХХ – початку ХХІ ст. Київ, 2002. 115 с.
3. Німчук Василь. Доля проекту нової редакції «Українського правопису». *Українська мова*. 2004. № 1. С. 3–25.
4. Фаріон Ірина. Правопис – корсет мови? Український правопис як культурно-політичний вибір. Львів : Свічадо, 2006. 120 с.
5. Шевельов Ю. Про критерії в питаннях офіційного українського правопису. *Вибрані праці: У 2 кн. Кн. 1. Мовознавство* / упорядн. Л. Масенко. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 498–511.
6. Русанівський В.М. Стосунок «Проєкту» до реального українського правопису. *Мовознавство*. 2002. № 6. С. 92–98.
7. Тараненко О.О. Лінгвістичний і соціальний комплекс проблем навколо сучасного українського правопису. *Мовознавство*. 1995. № 2. С. 3–8.
8. Український правопис / Національна академія наук України. Київ : Науково-виробниче підприємство «Видавництво «Наукова думка» НАН України, 2020. 390 с.
9. Український правопис. Проєкт найновішої редакції / під керівництвом члена-кор. НАН України В.В. Німчука. Київ : Наукова думка, 1999. 340 с.
10. Караванський Святослав. Секрети української мови. Київ : УКСП «Кобза», 1994. 152 с.
11. Український правопис (1928). Історія українського правопису XVI–XX століття. Хрестоматія / упорядн. В.В. Німчук, Н.В. Пуряєва. Київ : Наукова думка, 2004. С. 453–487.
12. Проєкт нової редакції українського правопису (1999): анкета для опитування фахівців. *Історія українського правопису XVI–XX століття. Хрестоматія* / упорядн. В.В. Німчук, Н.В. Пуряєва. Київ : Наукова думка, 2004. С. 561–570.
13. Український правопис: проєкт / Ажнюк Б.М. та ін.; за ред. В.М. Русанівського. Київ : Науково-видавничий центр НБУ ім. В.І. Вернадського, 2003. 168 с.